શ્રિયાળ ચાંગુણાં સત્વદર્શન

નાટકનો ગાયન રૂપી

વાલોડ હિન્દુ ધર્મજ્ઞાનવર્ધક નાટક

કમ્પનીને માટે.

રચી પ્રસીદ્ધ કરનાર

શેઠ

માણેકલાલ લક્ષ્મિદાસ

દસાઝારોળા વણીક.

મુ૦ વાલોડ.

સુરત

"ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રેસ"માં ઘેલાભાઈ બાળકરામે છાપ્યા"

સંવત ૧૯૪૫. સને ૧૮૮૯

કિમ્મત બે આના.

શ્રિયાળ ચાંગુણાં સત્વદર્શન

નાટકના ગાયનો.

વાસોડ હિન્દુ ધર્મજ્ઞાનવર્ધક નાટક

મંડળીને માટે.

બનાવનાર

સેઠ માણેકલાલ લક્ષ્મિદાસ

દસાઝારોળા વણીક.

મુ૦ વાસોડ.

સંવત ૧૯૪૫. સને ૧૮૮૯.

કિંમત બે આના.

પ્રસ્તાવના.

આ દુનિયામાં વિશ્વંભરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના અત્યંત મનુષ્ય, પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન કર્યા છે. તેમાં નીતિથી વર્તે અન્યને દૃષ્ટાંત રૂપ થઈ પડનારા જવલ્લેજ હોય છે, અર્થાત તળાવે તળાવે કાંઈ હંસ હોતા નથી. આ નાટકમાં કાંતિપુરીમાં **શ્રિયાળ રાજા** તથા તેની પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી **ચાંગુણા** અને બાળક **ચિલૈયો** એઓએ શંકરની કઠિણ કસોટી ઉપર ઘસાઈ કેટલું ને કેવું દુઃખ સહન કરી તેમાંથી આખરે જય પ્રાપ્ત કર્યો. તેના ભવિષ્ય કાળને સચોટ બોધ દર્શાવ્યો છે તેનું યથામતિ ચીત્ર આ લઘુ ગ્રંથમાં વિવિધ ગાયનમાં પ્રદર્શીત કર્યું છે. સંગીતનું મને જ્ઞાન નથી તેમજ આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ છે, માટે વિદ્વજનો ભૂલ ચુક જે હોય તે માફ કરશો.

માણેકલાલ લક્ષ્મિદાસ શાહ.

ગ્રંથકર્તા.

श्री

શ્રિયાળ ચાગુણા

સત્વદર્શન નાટક

નાં ગાયનો.

પ્રારંભ.

(મંગળાચરણ થઈ રહ્યા બાદ)

ગણપતિ પ્રાર્થના.

કલ્યાણની ગજલ.

"સુણુ હમારા તંન, જે ભરતનાં રતંન. રાગ."

સૂત્રધાર—ગણેશ ગૌરી તંન, કરૂં પ્રીતથી નમંન,
સ્વિકારો વારવાર હું વીનતી કરૂં તે મંન.—ગણેશ૦ ટેક
વીઘ્નનાં કદંન, ધરૂં હું ધ્યાન ગજાનંન,
સુદ્ધિ બુદ્ધિ પતિ છે એ લાભ લક્ષ તંન.—ગણેશ૦ ૧
દયાળુ દુખ ભંજન, આપ પાપના મોચંન,
ચત્રુભુજ કમળ નયન મુષકનું વાહન.—ગણેશ૦ ૨
સોભે એક દંત, ગુણવંત રાજ ધંન,
મંગળ કાર્યમાં પ્રથંમ આપનું પુંજન.—ગણેશ૦ ૩
નાટયને આરંભ, કરૂં હું આપનું સ્તવંન,
રંગભુમી પે પધારિ આપોને દર્સન.—ગણેશ૦ ૪

(સ્તુતિ શ્રવણ કરી ગણપતી સુદ્ધિ બુદ્ધિ સહીત દર્સણ આપે છે; ને સુત્રધાર સાથે કેટલુંક ભાષણ થયા બાદ વરદાન આપી જાય છે.)

સરસ્વતિ પ્રાર્થના.

"આજ શ્યામ મોહલીનો બાંસરી બજાયકે." રાગ.

સૂત્રધાર—બ્રહ્મ પુત્રી ભારતી નમામી દેવી ભગવતી. ટેક.
સુખ રસીક સરદચંદ, તરલ નયન પ્રેમ ફંદ,
નાસીકા સુક ચંચ ધવળ દંત પંક્તિ રસ્વતી.—બ્રહ્મ૦ ૧
ચતુર્ભુજ છે અનુપ, માત અંબીકા સ્વરૂપ,
ત્રીજગ જનુનિ અરિ દમનિ વીણાધર નિગુણવતી.—બ્રહ્મ૦ ૨
ભાળી સીસ કેસ એસ, ભૂતળે ભરાયો શેષ,
નથની નાક ઝુંકતી તે અધરરસ ચાખતી.—બ્રહ્મ૦ ૩
પ્રણિત જન સુભાગ્યદયનિ, મહિષાસુર મર્દની,
વિણા પુસ્તક ધારણિ ભવાની દેવી મહામતી.—બ્રહ્મ૦ ૪
કરૂં નમન હું સ્તવન, થઈ પ્રસન્ન દો દર્સન,
મયુરારૂઢ થઈ પધારો આ ભુમી પે ભારતી.—બ્રહ્મ૦ ૫

(સ્તુતી સાંભળી સરસ્વતી પ્રગટ થાય છે ને કેટલુંક ભાષણ થયા બાદ—સર્વત્ર નાટક પાત્રોની વાણી જન મન રંજન થશે એવું વરદાન આપી જાય છે; બાદ નાટકના સર્વ પાત્રો એકત્ર થઇને—)

ઇશ્વર પ્રાર્થના.

(સર્વ પાત્રો.)

રાગ કલ્યાણ.

"શ્રી જગતપતી, પ્રભુ આપ સન્મતિ.—રાગ"

પાત્રો—પ્રભુ પુરણ પ્રીતથી, કરજોડી હૃદયથી,
કૃપાધના સ્વીકાર વિનતી કરીએ વીનયથી. ટેક.
કમળ નયન પ્રભુ જય જગજીવન જગ વંદન જગ રાય,

અખીલેશ્વર અચ્યુત અનાદી અજરામર કહેવાય—પ્રભુ૦ ૧
લલીત ત્રીભંગી મદન મનોહર જગદીશ્વર જગભુપ,
કરૂણાલય કમળાપતી કેશવ કૃપાનીધી નરરૂપ.—પ્રભુ૦ ૨
દેવાધી છો દેવ દયાબ્ધી દીનાનાથ દયાળ,
ભવ ભયભંજન પાપ નીકંદન નરપતી સુરપતીપાળ—પ્રભુ૦ ૩
કામ ક્રોધ મદ મોહ નીવારી સુભમતી અમને આપ,
વાણી જન મન રંજન આપી કરો પાપ અમાપ—પ્રભુ૦ ૪
નાટધારલે કવન કથનથી કરીએ તારૂં સ્મરણ,
સાહે કરો નીજ બાળક જાણી પોતે અસરણસરણ—પ્રભુ૦ ૫
કરો કૃપા કરૂણાળુ કૃપાબ્ધી ઝામે જશ જગમાય,
અલ્પ મતી અવીનાશી હમારી નમીયે સર્વે પાય—પ્રભુ૦ ૬

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ દરબાર.

(શ્રીયાળ રાજા પોતાના પ્રધાનને કેટલીક રાજરીતી કહે છે.)

રાગ ઇંદ્રસભાની ઢબની ગજલ.

"જા સખી તું વેગે વેલી લાવ અસ્વપાલ" (એ રાહ.)

રાજા—સુન પ્રધાન કહેતા હું મે રાજકી રીતી,
હોવે પ્રજા સુખી સભી ઘરે જો સૂનીતી. ૧
દેનો પ્રધાના સબ પ્રજાકુ આપ સન્મતી,
સુમાર્ગ મે ચલાવ સઘ કાપી કુમતી. ૨
સત્ય ધર્મ પ્રેમ નીતી માર્ગકુ ચહે,
કામ ક્રોધ લોભ મોહ મુલસે દહે. ૩
કુમતી કુનાસ કરકે સત્ય ઉચરે,
ઉમાપતિ કો ધ્યાન ભક્તી માર્ગમે ધીરે. ૪

ચંડાલ ચોરકુ પ્રધાના દેના દંડ સખ્ત,
પ્રજાકુ ત્રાસ દેવે નાહીં ફીર વો કંમબખ્ત. ૫
જો હોવે બીષયમે લુબ્ધ દેના ઉસ્કુ માર.
ઐસા જનોકુ જરૂર કરના દેશ પાર. ૬

(પ્રધાન નમ્ર વચનથી રાજાને જવાબ આપે છે.)

રાગ સદર.

પ્રધાન—આનંદ હોતા હે દીલ્મે સુન્કે બચન તુમારા.
કહેતા હું હસ્ત જોડકે શીરદાર હમારા. ૧
સબ પ્રજા સુનીતિ માર્ગમે ચલે સદા,
ચાડી ચોરી કપટ જુઠ હોવે ના કદા. ૨
સ્વપ્નમે અન્યાય અનીતી ન આપદા,
ઊમાપતિકો ધ્યાન ભગ્તોંમે ફીરે સદા. ૩
રાગ દ્વેશ લોભ લેશ ના કીસીકે મંન,
વીવેક ઓર સત્યસેં વદે સદા બચંન. ૪
ધર્મ રાજ ચલત આજ ગાવે ગુન પ્રજા,
બીજય કરે ઊમાપતીયું પ્રાર્થતી સદા. ૫

(સત્ય ઊપર પ્રધાન તથા રાજાને કેટલુંક ભાષણ થાય છે. ત્યાર બાદ નીયમ પ્રમાણે વારાંગ્નાઓ નૃત્ય ગાયન કરે છે.)

ઠુમરી.

"નજરા ગયે બાલમ તોરે અંગના"—એ રાહ.

બારાંગ્ના—ધન્ય ધન્ય નૃપતી સુભ તોરી મતી.—ધન્ય. ટેક
હસીત વદન દુખ હર સબ જનકે,
પ્રજાપાલ કૃપાલુ અતી. ધન્ય૦ ૧

સત્યવંત હો ધર્મ ધોરીંધર,
ચલતહેં નીર્મલ ન્યાય નીતી. ધન્ય૦ ૨
હે જગપાલક નાથ દયાલુ,
દેના સદા સંપતી સુમતી. ધન્ય૦ ૩
અવીચલ ગાદી રખો જગતમે,
હે દુખ ભંજન વીશ્વપતી. ધન્ય૦ ૪
બીજય બધારો તાપ નીવારો,
હાથ જોડમે કરૂં બીનતી. ધન્ય૦ ૫

વસંત વીસે દાદરો.

"નાચત બનમાલી. એ રાહ."

પારાંગના—બસંતકી બહાર આજ, દેખ મોરી આલી. ટેક.
દેખલે બસંતકી બાહાંર, કે સુકે ફૂલ હે ગુલજાર,
આમ્ર વૃક્ષકી ઘટા જો; બેલકુ નીહાલી. તું દેખ૦ ૧
ઝાડ દેખ ખાવે ઝોલા, કુદરતકી દેખ કલા,
પુસ્પો અનુપમ દેખ, તન હોવે ખુશાલી.—તું દેખ૦ ૨
દેખ જો ચલતી સુગંધ, પવન લેહેંકત મંદમંદ,
રંગ રાગ કરત છંદ, મધુર કોયલ કાલી.—તું દેખ૦ ૩
દેખલે પંછીકી સહેલ, આપસમે કરત ગેલ,
મેલ દીનો ફંદ ફેલ, કરતહેં કલોલી. તું દેખ૦ ૪
પત્રોકી છટા તું દેખ, બનમે બંસી ચલત પેખ,
કૃષ્ણ મેન મીન મેખ, ચલત નાદ વાલી—તું દેખ૦ ૫
ભ્રમર કરત હે ગુંજાર, દેખકે હોતી જુબાર,
હોતી હું મેં ઈન્તેજાર, કબમીલે બનમાલી.—તું દેખ૦ ૬
(કલાવંતીઓ નાચ કરી જાય છે, બાદ કચેરી બરખાસ.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ કૈલાસ.

લાવણી.

"ખડા બોધ જદ પડા જમીનપે લગા શીશ ભાલા.—રાગ"

ચેલાઓ—ધ્યાન ગુરૂકા ધરોએ યારો, જપો માલા સુગડા,
કુંડી ઘુટાસેં ખુબ રગડદો લગાઓ ભાંગ રગડરગડા.—૧
આંક ધંતુરા ચૈએ ખાનેકુ, પીવનકુ ગાંજા,
બૈલ ચડનકુ સર્પ ભુસન હૈ, શીંગી નાદ ડમરૂ બાજા—૨
સારા અંગપે ભસ્મ લગાવે. ગલે રૂંઢ માલા,
એસા ગુરૂકા ધ્યાન ધરો બે. ગુરૂનાથ શંકર ભોલા—૩
બીજીયા અર્પન કરો ગુરૂકા ફીર પીઓ ભર ઘડા,
કુંડી ઘુંટાસેં ખુબ રગડદો, લગાઓ ભાંગ રગડરગડા—૪

(બાદ શંકર પાર્વતી સહ આવે છે. કેટલીક વારે પાર્વતી શંકરને કહે છે કે)—

રેખતો.

"સરજુ ગંગાકે તીર, સુંદર સ્યામરા ખડા.—રાગ"

પાર્વતી—પ્રાનપતી આપસેં, મં કરત બીનતી,
ચરનપે નમાકે શીશ, કહેતી હું કથી—પ્રાનપતી॰ ૧
એહી ભુમીપે અનેક, આપ ભગત હે,
કીનકી હે દાંભીક કીન્કી, ભગતી સત્ય હે—પ્રાનપતી॰ ૨
દેતે હો બરદાન નાહીં, કરકે મંન બીચાર,
શંકટમે આપ ગીરો, દેખો બાર બાર—પ્રાનપતી॰ ૩
દુસ્ટ દાનવો સુરોકુ, દમતા હે પતી,

બીના કરે બીચાર નાહીં, હેના પ્રીય પતી—પ્રાનનાથ૦ ૪

(પાર્વતીની નમ્ર વીનતી સાંભળી શંકર કહે છે કે)—
"હે ઇશ અરજ અદા કર મારી—એ રાહ."

શંકર—*સુનલે પ્રીયા મે કહેતા હું તુજકુ,
બગતોકી બગતી ખબરહે મુજકુ.
બગતાધીન મે ભોલા કહાવું,
દેખ કે બગતી નીભગત હો જાવું.
આનંદ આનંદ અંગ હો જાવે,
બગીસકી ખબર રહીના જાવે.
પીડા પડેગી સો લેગા સંભાલી,
જાપ જપો દીલમે બનમાલી.

(શંકર પાર્વતીનો શંવાદ થાય છે એવામાં નારદ પ્રવેશ કરે છે.)

રાગ પંજાબી.

"કાયાતેરી રનમસ્ત, રામકી પીજેના સુદ્ધી.—એ રાહ"

નારદ—ભગતાધીન પરમેશ, સદાશીવ શંકર ત્રીપુરારી. ટેક.
જટા મુગટપે ગંગ બીરાજે, અંગ બસ્મ ધારી—સદા૦ ૧
ચંદ્ર શિખર નીલકંઠ કૃપાલુ, બાઘાંબર ધારી—સદા૦ ૨
ભુતપતી દુખ બંજન દેવા, ચડન બેલ સ્વારી—સદા૦ ૩
પીનાકપાની ગલે રૂંઢ માલા. શંકર બીસધારી—સદા૦ ૪
ઓઢનકુ અંગ છાલા સોહે, મહેશ મોક્ષકારી. સદા૦ ૫

(શંકર પાર્વતીને વંદન કરી નારદ બેસે છે, બાદ ત્રિપાળ રાજાનું વર્ણન કરે છે.)

* આ રાગ પીલુની ગજલ અથવા સીયાંનો કનરો. એમાં ગવાસે

"આજ શ્યામ મોહલીનો બાંસુરી બજાયકે—એ રાહ"

નારદ—શંભુનાથ ફીરત ફીરત મૃત્યુ લોકમે ગયા. ટેક.
કાંન્તીપુરી રમ્ય નગર દેખકે ખુશી ભયે,
નગ્રકે નીવાસી લોક ભગ્તીકે ભોગી હુયે—શંભુ૦ ૧
શ્રીયાલ સત્યવાદી રાય પ્રજાકે પાલન કરે,
ધર્મ નીતી ન્યાય સત્ય માર્ગ વો અનુસરે—શંભુ૦ ૨
કામ ક્રોધ લોભ મોહ મૂલસેં દહન કરે,
સ્વર્ગ તુલ્ય નગ્ર પ્રજા દુખ દીલ્મે નવ ધરે—શંભુ૦ ૩
ચાંગુણા પતિવ્રતાહે સુશીલ ઉસ્કી પદ્મની,
આપકા વો મહાન ભગ્ત પુરપતી શિરોમની—શંભુ૦ ૪

(કેટલુંક ભાષણ થયા પછી નારદ જાય છે બાદ પાર્વતી શંકરને કહે છે.)

ભેરવી.

"તમે જાગો શંકર ભોળા.—એ રાહ."

પાર્વતી—તુમ જાકે દેખો પ્યારા, શીવ ભોલારે. તુમ જાકે. ટેક.
નારદ મુનીને કથન કીયાહે, આપકી આગ્નુ અપારારે—તુમ૦ ૧
શ્રિયાળ રાજાકી ભગ્તી કૈશીહે, કૈશીહે ઉસ્કી દારારે—તુમ૦ ૨
સચ્ચી પરીચ્છા લેને ઉનોકી, પધારો પ્રાન હમારારે—તુમ૦ ૩

(પાર્વતીનું વચન સાંભળી શંકર ખુશી થઈ કહે છે.)

ગજલ.

"મેને કયા જુલ્મ તેરે પર.—એ રાહ."

શંકર—હુવાહું બ્હોત ખુસી દીલ્મે, મેરી પ્યારી, મેરી પ્યારી.—૧
જાતા હું અબે કાંન્તીપુરમે, શતી નારી, શતી નારી.—૨

દેખુંગા ભગ્ત કેસા હયે, વો નર નારી, વો નર નારી.—૩
બનુંગા અબ અતીથી મે, ભેસધારી, ભેસધારી.—૪
જાતા હું બૈઠ મઝેમે તું, પ્રીયા મારી, પ્રીયા મારી.—૫

(એટલું કહી અતીથીનો વેશ ધારણ કરી શ્રિયાલ રાજાની ભગ્તીની પરીક્ષા લેવા શંકર કાંન્તીપુરી શેહેરમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ અંતઃપુર.

હોરી.

*"કોઈ ઊરજે સ્યામ કુંજનમે—એ રાહ."

રાણી—તુ તો સુનલે દાસી હમારી,
મે કહેતી બચન બીસ્તારી. તુ તો૦ ટેક
પ્રાનનાથ મહેલનકુ પધારત, રખના સબ તૈયારી—તુ તો૦ ૧
ફૂલનકા હાર ફૂલનકા ગજરા, કલગી અતર ખુશકારી—તુ તો૦ ૨
બીબીધ પ્રકારકે ભોજન બનાદે, ભરદે ઝારીમે વારી—તુ તો૦ ૩
લવીંગ સોપારી સુખવાસનકુ, પાન બીડાં લે સમારી—તુ તો૦ ૪
સોલા શ્રીંગાર શજતમે અંગપે, કરલે સબ તૈયારી—તુ તો— ૫

લાવણી.

"પનઘટપે ખડા પરદેશી પુછતી નારી.—એ રાહ."

દાસી—મે હસ્ત જોડકે કહેતી સુનો સુખ રાસી,
આપકા હુકમકે તાબે હાજર હૈ દાસી. ૧
મેને કીયા સાફ સબ દીવાનખાના સારા,

---

* આ હોરી-હરકાબોરે ગીરીવરધારી. એ રાગમાં પણ ગવાસે.

ગુથ રખા ફૂલનકા હાર ગજરા ન્યારા. ૨
હે ગુલદાવરી મોગરા ચંપા ચંપેલી.
હે જાઇ જુઈ માલતી ગુલાબ પીસેલી. ૩
ફૂલનકી ભરીહે છાબ કલગી હે શંગમેં,
સજ કીયા તેલ ફૂલેલ લગાવન અંગમે. ૪
એલાચી પાન સોપારી લવીંગ બરાશે;
સોનેકી થાલમે ભરા રખા સુખવાસે. ૫

(રાણી શ્રીંગાર સજીને તૈયાર થાય છે એવામાં રાજા આવે છે. અને રાણીની ખુબસુરત જોઈ મોહ પામી કહે છે.)

રાગ સોરઠ.

"તેં તો ધડમાં ઘર કીધું વાલમ વરણાગીયા રે—એ રાહ."

રાજા—તોરી અજબ સુરત ગુલજાર બનીહે કામની રે. ટેક
હરીવદની હે નાકમે નથની, મદમે ભરેલી હે મૃગનયની;
ચપલ ચપલ તું ચાલ મસ્ત ગજ ગામની રે—તોરી૦ ૧
નૈના તોરી કામણગારી, અધર દીશત હે ધનુધાકારી;
ગાલ ગુલાબી હે અલબેલી ભામની રે.—તોરી૦ ૨
સીત ચમકાવે નેન નચાવે, હાવ ભાવ કર મંન મોહાવે;
અંગ અનંગ ઊપજાવત મનહર માનની રે.—તોરી૦ ૩
પ્રેમ ભરી બસી કરની બાની, રાગા રસકી હેતું ખાની;
જાવત છબના બરની હે નભ દામની રે.—તોરી૦ ૪

"મુજે છોડ ચલા બનજારા. એ રાહ."

લાવણી.

રાણી—મત ગાવો ગુણ હમારા, દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ટેક
મેં રંક આપકા દાસી, સેવા કરને અભીલાશી;

સેવું મે ચરન તુમારા. દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ૧
શસી બીના નીશા અંધિયારી, ઉદે ચંદ્ર ભયે ઉજીયારી;
હો આપ ચંદ્ર ભરથારા. દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ૨
જૈસી મયુર ઘનકી પ્રીતી, હૈ ચંદ્ર ચકોરકી રીતી;
મે કુમદ ચંદ્ર તુમ પ્યારા, દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ૩
ગોવીંદ બીન ગૌવાં જેસી, મે આપ બીના રહું તેસી,
મીસે હોત આનંદ અપારા. દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ૪
છાઈ દીલમે ઘટા આનંદકી, કયા કહું પ્રીતમ મે મનકી;
મે રંક આપકી દારા, દિલદાર પ્રાનસેં પ્યારા. ૫

(કેટલુંક ભાષણ થયા બાદ રાણી રાજાને કહે છે કે ભોજનનો વખત થયો છતાં કોઇ અભ્યાગત અત્યાર સુધી આવ્યા નથી માટે તપાશ કરો, રાજા જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ કચેરી.

(રાજા પોતાના સીપાઇઓને શોધ કરવા માટે કહે છે.)

લાવણી.

"સુરત તેરી દેખી મન મોહની. એ રાહ."

રાજા— સુનો સબ સેવક બાહાદેરો,
કહેતા હું સો ઊરમે ધારો.—સુનો૦ ટેક.
ઇચ્છા ભોજન દેતા અતીતકુ, ફીર કરના જલપાન;
ઐસી ટેક રખતાહું દીલમે, સો તુમકુ હે જાન,
દુપેરકા સમય હુવા યારો, કહેતાહું સો ઊરમે ધારો. ૧
કોઈ અતીથી જાકે દેખો, ઢુંઢ ફીરો સબ ગામ;

અતીથી કો દેખન આવે, લાવો અપને ધામ,
હામ દીલમે તુમ સબ ધારો, કહેતાહું સો ઉરમે ધારો. ૨

(સીપાઇઓ જાય છે બાદ રાજા તથા પ્રધાનને કેટલુંક ભાષણ થાય છે ત્યાર પછી શોધ કરવા ગયલા સીપાઇઓ આવીને કહે છે.)

રાગ બ્રીજવાસી.

'તુમ સુનો ગુજરી બ્રીજનારી રાધેપ્યારી દેડારો બાંસુરીયાં. એ રાહ."

સેવકો.—તુમ સુનો અરજ માહારાજ ખુદાવીંદ કહેતા હમે માહારાજ. ટેક

હાથ જોડને કરીએ બીનતી, સુનીયે રાજ ધીરાજ;
જોગીરાજકુ ઢુંઢન ગએથે, હમ સબ મીલકે આજ—તુમ૦ ૧
ઠેર ઠેર દેવાલય દેખા, દેખા મઠને તલાવ;
સબી અખાડા ફીરકે દેખા, દેખા પનઘટ ઠાવ—તુમ૦ ૨
પરાં પોલ ઢુંઢા સબ સારા, ઢુંઢલીની બાજાર,
સારા ગામમે ફીરે ભટકતા, દેખા ગામકી બાહાર—તુમ૦ ૩
કોઈ અતીથી નહીંહે ગામમે, મીલી બાલના આજ,
કૃપા કરકે અબ ફરમાવો, કયાહે હુકમ માહારાજ—તુમ૦ ૪

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ અંતઃપુર.

દીંડી.

રાણી—સીદ્ધ કરદે દાસી પુજનકા સામાન,
ગીરજાપતીકા ધરતીહું મેં ધ્યાન;
સત્ય ટેક રખે આજ ત્રીપુરારી,

ચંદ્ર ભાલ સુલ્ય પાણુ ભસ્મધારી. ૧
પ્રીત ધરકે કરૂં આજ મે પુજન,
સુખ કરન હે મહેશ દુખ ભંજન,
કપુર ગૌરવ ધુર્જટી વીષધારી;
ભક્તાધીનહે મહેશ મોક્ષકારી.

બીહાગની ગજલ.

"અરે મારી બેની આતો ચીત્ર છે ક્યાં. એ રાહ."

દાસી—આપકા હુકમ બાદ કરતી હું મે માન,
કીયા સભી તૈયાર આજ પુંજાકા સામાન—આપકા૦ ટેક.
શ્રીંગાર ધરો અંગ કરૈ બાઈ આપ સ્નાન,
આપકી સેવામે લાતીહું સભી સામાન—આપકા૦ ૧

(દાસી અંદર જઈ પુંજાનું સામાન લાવે છે, ત્યાર બાદ રાણી પુજન કરીને શીવની પ્રાર્થના કરે છે.)

ગરબી.

"કાનુડો કામણગારો રે. એ રાહ."

રાણી—બીનતી કરૂં તુમારી રે, ધુર્જટી ભોલા.—ટેક.
બીનતી કરૂં તુમારી, કૃપા શીન્ધુ દુખહારી.
લીની ગંગા જટાધારી રે, ધુર્જટી ભોલા. ૧
સત્ય ટેક રખો આજ, મુક્તીદાતા માહરાજ,
રખ લો હમારી લાજ રે, ધુર્જટી ભોલા. ૨
ચરન કમલ ચીત, લગ રહા ભર પ્રીત,
બસો રદયે ખચીત રે, ધુર્જટી ભોલા. ૩
ધર્મ નીતી પ્રેમ ન્યાય, સુભગતી દેના સદાય,
ચરન લગુમે પાય રે, ધુર્જટી ભોલા. ૪

(રાણી શાંત પ્રાર્થના કરે છે, બાદ રાજા પ્રવેશ કરે છે. અતીથી નથી તેથી રાજા રાણી દુખી થાય છે, એવામાં અતીથી પ્રવેશ કરે છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો.

સ્થળ રાજમ્હેલ.

"સમાધીસેં જાગે ગુરૂ મેરા સમાધીસેં જાગે—એ રાહ."

જોગી—આહાલેક આહાલેક પુકારન દીયા ગુરૂને ભેખ,
દીયા ગુરૂને ભેખ કીયાહે ગ્નાનકા ઊપદેસ;
ગ્નાનકા ઊપદેસ પોકારૂં આહાલેક આહાલેક,
આહાલેક આહાલેક પોકારન દીયા ગુરૂને ભેખ. ૧
પીતા પુત ઓર કુટંબ કબીલા મીત્ર પત્નની નાર,
ધન દોલત કો કામ ન લાગે, જુઠા સબી સંસાર;
સારા દીન સબ જપોબે યારો, અલખ નીરંજન જાપ,
ઘટા આનંદકી છાવે તંનમેં, કટ જાવે સબ પાપ;
કટ જાવે સબ પાપ જોગસે મીલ જાવતહેં મહેશ. આહા૦ ૩

(રાજા રાણી અતીથીનું પુજન કરી ભોજન કરવા કહે છે, ત્યારે યોગીયે રાજા રાણીને વચનથી બાંધી કહ્યું કે મારે એક પ્રકારનું સુદ્ધ નર માંશ જોઇએ.)

રાગ પીલુની ગજલ.

"એણેરે કહ્યું વીમળા આ શું રે સુઝે. એ રાહ."

જોગી— સુનબે રાજા કહું મે ઊચ્ચારી,
હેહે આમીશ સત્ય ઉરધારી. સુનબે૦ ટેક
રૂપે રશીલા બાલ હે તેરા તેરા, ચપલ કતિહે છબી મોહકારી.
સુનબે૦ ૧

ઉસ્કા તંનકા આમીશ દે જલદી, શાંન્તી ક્ષુધાગ્ની હોવેગી હ-
મારી. સુનબે૦ ૨
દેના હોયસો કહે દે જુબાસે, બચન દીયા હે વો દેખ બીચારી.
સુનબે૦ ૩

(વચન પર વીચાર કરી રાજા કહે છે કે બાળકને લઇ જઈ તમારી-મનેચ્છા પરીપુર્ણ કરો; ત્યારે જોગી ક્રોધાતુર થઇ કહે છે.)

ગજલ.

"મારા ધર્મથી વીશેશ મે નથી કર્યું. એ રાહ."

જોગી—હે પાપી ચંડાલ બોલ મુખશેં શંભાલ,
હેકે શ્રાપ ભસ્મ કરૂં આયો તેરો કાલ. ૧
તેરા બચન સુનકે દીલમે જલતી હે ચીરાક,
કાફર કપટી બુધ તેરી હોગઇ નાપાક. ૨
બાઘ રીંછ શીંહ ને શીયાલ ઔર ભુંડ,
ઘાતકી જંગલકા પશુ જો સદા હે ક્રુર. ૩
ઐસા મુજકુ સમજતા કયા દીલકી અંદરે,
કરતાહે બકવાદ નફટ મંનમે નાડ રે. ૪
કંબખ્ત કાયકુ તુને દીયા મુજે બચંન,
કહે દેના મુખશેં ચંડાલ કરતાહું ગમંન. ૫

(જોગી ક્રોધ કરી જવા માંડે છે ત્યારે રાજા વીનતી કરેછે.)

રાગ ભેરવી.

"કાનાને પનઘટવા ઘેરી રે. એ રાહ."

રાજા—દયાલુ દીલકા જોગી રે, માનો માનો માહારાજા રે. દયાળુ૦
મુઢ મતી મે પામર પ્રાની, મે અજ્ઞાની રોગી રે—દયાળુ૦ ૧
ભવ સાગરસે પાર ઉતારો, શુનો બીક્ષા કે ભોગી રે—દયાળુ૦ ૨

માફ કરો તકશીર હમારી, મેહેર કરો મ્હા યોગીરે—દયાળુ૦ ૩
સત્ય રખો સતવાદી યોગી, મે હું ચરનકો ભોગીરે—દયાળુ૦ ૪
ભગતી કે દાતાર યોગેશ્વર, જગ પાલક જય જોગીરે—દયાળુ૦ ૫

(જોગી શાંત થઈ આશન પર બેશે છે, બાદ રાણી પોતાના પુત્રને રમવા ગયો ત્યાંથી હાંક મારે છે.)

લાવણી.

"નીગ્રા જો તેરી એશી કાતીલ. એ રાહ."

રાણી—પ્રીય તમ બાલક ચીલીયા બેટા, આવ આવરે જલ્દી અહીં,
સબ લડકેમે ખેલ ખેલતહે, અબ ખેલનકા કામ નહીં. ૧
રમત રમી લે રજા માગ લે, ફીર રમત નહીં રમનેકા,
બાલ મીત્રકુ ભેગે મીલલે, ફીર મીલનાં નહીં હોનેકા. ૨
કયા ખુશીમે રમત રમતહે, નાવ પડીહે બીચ દરીઆવ.
મૈયા તોરી પુકારત બેટા, ખેલ ખેલના છોડી આવ. ૩

(માતાની હાંક સાંભળી ચીલીયો આવે છે. બાળકનું મનોહર સ્વરૂપ જોઈ રાણીનાં નેત્રમાંથી નીર વહેવા માડયું; તે જોઈ ચીલીયો કહે છે.)

"જોગી તારી સુરતરે, મારા રાજની. એ રાહ."

ચીલીયો—મૈયા કયું તું તો બૈઠીહે, આજ ઉદાશમે. ટેક.
ચાંગુણાં—બેટા અતીથી આયોરે, તોરે કારને. ટેક.
ચીલીયો—મૈયા તેરા કમલ નયનમે, ઝરતહે નીર્મલ નીર,
નીર્ખત મોકુ રોવત ભારી, કંપત બ્હોત શરીર—મૈયા૦
ચાંગુણા—કયારે કહું મે તુજકુ બેટા, તું હે છોટા બાલ,
બીકટ પ્રસંગ પડોહે શીરપે, આયો તેરો કાલ.—બેટા૦
ચીલીયો—કીને તોકુ ગાલી દીનીહે, કીને કીયાહે કેર,
એહી શમશેરશેં એક પલકમે, કર દઉ ઉસ્કુ ઠેર—મૈયા૦
ચાંગુણાં—નહીં દીની ગાલી મુજકુ બેટા, નહીરે દીયાહે દોશ,

બીધાત્રીને લેખ લીખાહે, મત ધર દીલમે રોશ—બેટા૦
ચીલીયો—બેર બેર મે ક્યા કહું મેયા, કહેદે મનકા બીચાર,
દેખકે દીલમે આગ લગતહે, સુઝત નાહીં લગાર—મૈયા૦
ચાંગુણાં—મુખશે કહ્યો ના જાવે બેટા, આયો તેરા કાલ,
અતીત માગત મટ્ટી તેરી, તું હે છોટા બાલ—બેટા૦
ચીલીયો—પર્મ ભાગ્યહે મૈયા મેરા, ક્યું તું કરતી રૂદંન,
પર્માત્માવો હે પરમેશા, મે હું ઊશીકા તંન—મૈયા૦
રૂદન મત કર રે, મૈયા ચાંગુણાં. ટેક.
ચાંગુણાં—રૂપ મનોહર બાલક તેરા, જાવેગા તેરા જાન,
તીરા બીન મોકુ ચેન પડે ના, જાવેગા સતકા માન—બેટા૦
ચીલીયો—હે સુખદાતા માતા મેરી, શુનલે તું એક બાત,
કોઇ આજ કોઈ કાલ ચલેગા, અમર નહીં કો જાત—મૈયા૦
ચાંગુણાં—અમર નહીં હે કોઇ જગતમે, જાનતીહું મે પુત,
બેટા તેરા જાન જાયગા, નહીંહે દુજા સુત—બેટા૦
ચીલીયો—બીધાત્રીને લેખ લીખાહે, સુન મૈયા લેલાટ,
ઊરમારીક હોતાહે જગતમે, મત ધરના ઉચાટ—મૈયા૦
ચાંગુણાં—બીના પૂત્રકી નારી ઊનોકા, મુખ નવ દેખે કોઈ,
રાત દીન સુખશેંના સોવે, ઝુર ઝુરકે રોય—બેટા૦
ચીલીયો—શીવાર્પન આ દેહ કરેશે, ત્રમ હોયગા જોગી,
ઊમા રમન ચર્ણાર્વીંદકા, મે તો બનુંગા ભોગી—મૈયા૦
ચાંગુણાં—બીના પુત્રકી નારી ઊનોકી, લછમી પર ઘર જાય,
સુનો રાજ સબ મંદીર સુનો, સુની જલે ચીતાય—બેટા૦
ચીલીયો—ક્ષીનભંગુર આ દેહહે મૈયા, એહીહે સાર્થક કામ,
ત્રમ કરો અતીથી માતા, સત્ય રહેગા ઠામ—મૈયા૦
ચાંગુણાં—બહુત સંકટશે બાલ ઉછેર્યો, મનમેં ધરકે પ્રીત,
શીરચ્છેદ કરના એ હસ્તશેં, વો કૈસા બીપરીત—બેટા૦
ચીલીયો—તેરા મેરા સંબંધ એ માતા, પુરન હુવેહે આજ,
આનંદ દીલમે ધારી મૈયા, કરો અતીથી કાજ—મૈયા૦
ચાંગુણાં—મે નીર્દય ચંડાલ હું માતા, સુનરે બાલક આજ,

અતીથી વો આયા તેરા, પ્રાન લેનેકે કાજ—બેટા૦
શીલીયો—નહીં હે માઇ નહીં હે બાઈ, નહીં હે કીસ્કા બાલ,
પ્રાન પલકમે ચલા જાયગા, જુઠી માયા જંજાલ—મૈયા૦
(આ સાંભળી અતીથી અતી ક્રોધાતુર થઇ કહે છે કે)
જોગી—રાજા દેઉંગા તુજકુ શ્રાપ, કીતી દેરહે. ટેક.
રાજા—જોગી ક્ષમા કરો રે, કરૂં મે બીનતી.
જોગી—કયોંએ રાજા કીતી દેર હે, પીડત ક્ષુધાગ્ની તંન,
જલ્દી લાદે મટ્ટી પુત્રકી, નહીં તો મે કરતા ગમંન—રાજા૦
રાજા—હે માહારાજા ભગ્તોચારના, મે હું તુમારા દાસ,
ક્રોધ શાન્ત કરકે તુમ બૈઠો, અબી પહોંચેગી આશ—જોગી૦
જોગી—શુનએ રાજા રાની તેરી, કરતી હે આક્રંદ.
પુત્ર ખુશી હે પ્રાન દેનેમે, કરત શબી તુમ ફંદ—રાજા૦
રાજા—નારે કહેશે સત્ય જાયગા, શુનીયેં જોગીરાજ,
માત પુત્રકા સ્નેહ ખુરાહે, ક્ષમા કરો પ્રભુ આજ—જોગી૦
જોગી—કાયકુ બચન દીયોહે રાજા, કયાહે શતકો કામ,
નારે કહેશે બેટા જીવેગા, બૈઠ કરો આરામ—રાજા૦
રાજા—મેરો બચન ફીરેના પીછો, ચરે શીંહ જો ત્રીન,
દધી મર્યાદા છોડ ચલેને, ઊગે સુર પશ્ચીમ—જોગી૦
જોગી—એ દુનીયાંમે બહુત ક્ષત્રી, હે શતવાદી રાય,
ઇચ્છા પુરન કરેગા મેરી, ઊસ્કી પાશ મે જાય—રાજા૦
રાજા—આપ દયાલુ આપ કૃપાલુ, આપ હમારા ઇશ,
મૂઢ મતી મે પામર પ્રાની, ધરૂં ચરનપે શીશ—જોગી૦

(જોગીને શાંન્ત કરી રાજા પોતાની રાણીને ધીરજ આપે છે.)

સોરઠની ગજલ.

"પીયા દીનનાર પરે બડા, એસા જુલ્મ કયું પલમે કર દીયા. રાહ"
રાજા—પુત્ર મોહ ધરો મત દીલમે, પ્રીયા જુઠા સબી શંસારહે. ટેક
કીસ્કી બગ્ની ને કીસીકા બેટા, કીસ્કા લાલ, પ્રીયા કીસીકી મૈયા

સુત સંપત રાજવો જુઠહે, સચ્ચા જંગ કરન કીરતાર હે—પુત્ર૦ ૧
બીધાત્રીને લીખાહે લલાટમે, ઊસી માફીક હોતાહે જગતમે,
દેખો જ્ઞાન બીચારકે દીલમે, સબ કલ્પના કે વો તારહે—પુત્ર૦ ૨
સત્ય જાવેંગા જોગી રીસાયગા, શ્રાપ દેકે અપનકુ પલાયગા,
જો બચંન દીયા વો ફીરે પીછા, સો જગમે જીના ધીકારહે—પુત્ર૦ ૩
જાકે સત્વેર કાજ કરો પ્રીયા, ધીર ધરકે પુતકી કરો કીયા,
શત્ય કાજ ઊશીમે ન પાપહે, જોગી રીઝે સોહી સુખકારહે—પુત્ર ૪

(રાજાના કહેવાથી રાણી પુત્રને લઇ પાકશાળામાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ પાકશાળા.

ગજલ. (ઇંદ્ર સભાના ઢબની)

રાણી—દાસી જલ્દી જાકે લાવ તું મેરી તલ્વાર,
સતકે કાજ પ્રાન તુલ્ય મારના કુમાર. ૧

(રાણીના કહેવાથી દાશી અંદર જઇ તલવાર લાવી રાણીને કહે છે.)

રાગ સદર.

દાસી—બાઈ આપ ચરનપે મે કરતીહું નમંન.
લાઇ હુ તલવાર મગર સુનો એક બંચન. ૧

"બાઇ ગોપીચંદ આયોરે, ભગવા ભેશમે. એ રાહ."

દાસી—બાઇ કૈસો જીવ ચલેરે, બેટા મારને. ટેક.
રાણી—દાસી હત્યા નાહીં લગેરે, શતકે કારને. ટેક.
દાસી—બહુત સંકટ સહકે ઉછેર્યો, લાડકવાયો બાલ,
અતીથી કે કારન આજે, આણુતહો કયું કાલ—બાઇ૦

રાણી—બાલપનોમે ખેલ ખેલાયો, લાડકવાયો તંન,
બેટા જીવેસો સત્ય જાયગા, દેખ બીચારી મંન—દાસી૦
દાસી—રૂપે રશાલા બાલહે કાલા, ચીલીયા રાજકુમાર,
હલા લગેગી બાલકી બાઇ, દેખો કરકે બીચાર—બાઇ૦
રાણી—સત્ય જાયગા જોગી રીસાવે, દેગા સબકુ શ્રાપ,
વો કારનસેં પુત મારના, સત્ય ધર્મ નાંહીં પાપ—દાસી૦
દાસી—સત્ય ધર્મકી ટેક તુમારી, વદતહો સત્ય બચંન,
નીતી પતીવ્રત પ્રીતે પાલો, આપકુહે ધન્ય ધન્ય—બાઇ૦
સાહે કરેગા, ઉમાનાથજી.

(શંવાદમાં ઘણી વાર થઇ તેથી રાણી પ્રતે ચીલીયો કહે છે.)

રાગ દાદરો.

"હે ગોપીચંદા, જનમકો બેરી. એ રાહ"

ચીલીયો—હે સુખદાતા સુનો મૈયા મેરી. ટેક.
કરકે જો બીચાર, જીઠા હે સબી સંસાર,
સચ્ચા એક રામ નામ, દુજા નાહીં કોઇ હે;
સત્ય રહેગો ઠામ, ચલેગો જગમે નામ.
કરદે અપનો કામ, બીનતી કરત તેરી;
ગુરૂ શરન જાનેમે મૈયા મુજે હોતી દેરી—શુનો૦ ૧

(પુત્રના જ્ઞાન ભર્યાં મધુર વચન સાંભળી રૂદન કરતી કહે છે.)

રાગ લાવણી.

"સુન માઇ મેને, બ્રહ્મ જ્ઞાન ગુરૂસેં પાયોવે. એ રાહ."

રાણી—સુન બેટા મેરા, બ્રહ્મ ધ્યાન ધુની લગાદે રે. ટેક.
બ્રહ્મ ધ્યાનકી ધુની લગાદે, અંત સમયકુ જાની,
બાર બાર રસનાસેં રટલે, સચ્ચા હૈ સુલ પાની;
ઉમાનાથ હે મુક્તી દાતા, ઉસકા ગુન તું ગાની—સુન૦ ૧

તેરા આમીશકા ભોજન કરને, હોતી અતીતકુ દેરી,
મે નહીં તેરી મૈયા બેટા, એહી જનમકી મે બેરી,
સતકે કારન નીર્દય હોકે, કરતી ઘાતમે તેરી—સુન૦ ૨
મેરા દોશ નહીંહે દેવા, કરતા તું ભગવાન,
તેરી ગતી કો પારન પાવે, ગીરજાપતિ ગુનવાન,
સતકે ખાતર આજ પુતકા, લેતી હું મે જાન—સુન૦ ૩

(રાણી શંકરનું ધ્યાન ધરી તલવારથી પુત્રનું મસ્તક છેદે છે ત્યારે)

ગજલ.

દાસી—શીર કમલ રખકે બાકી જોહે દુજે ભાગ,
મટ્ટી પકાકે જીમાઓ આજ યોગીરાજ. ૧
રાણી—સર્વ ગાત્રમે ઓ દાસી શીરહે પ્રધાન,
સત્ય બચન તેરા આજ કરતી હું મે માન ૨

(દાસીનું કહેલું સત્ય માની રાણીએ શીર કમળ રાખી બીજો ભાગ પકવી તૈયાર કીધો, અને તે એક થાળમાં ભરી જોગી પાસે ગઈ.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ રાજમ્હેલ.

(જોગી આગળ થાળ મુકી રાણી હાથ જોડી સ્તુતી કરી કહે છે.)

"સુરજ સ્વામી ધીમે તપો, મેરી ચુંદરીકા રંગ ઊડ જાય. એ રાહ"

રાણી—દયા નીધી મ્હાં યોગી. મેરી સુનો અરજ માહારાજ. દયા૦
સત્ય રખનકુ નાશ કીયાહે, પ્રીયતમ બાલક આજ—દયા૦ ૧

મટ્ટી પકાકે લાઇ હું પુતલી, ગ્રહન કરો યોગીરાજ—દયા૦ ૨
ચરન કમલપે શીશ ધરતહું, રખ લો હમારી લાજ—દયા૦ ૩

(અતીથી થાળ સામું એકી નજરે સમાધી યોગે જુએ છે બાદ કહે છે.)

"જુઓ જુઓ વીપ્રે બીડી કેવી હામ, ધનુષ તો છટાએ ધર્યુંરે. સાહ.

જોગી—દગા કરકે સતાતા હે ચંડાલ, ભોજન અબ નાહીં કરૂં રે.
મૂઢ સત્ય તેરા દીલમે શંભાલ—ભોજન૦ ૧
રાજા હે કયા તેરા મનકા બીચાર—ભોજન,
છલ ભેદ કરતા હે તું ગમાર—ભોજન૦ ૨
સર્વ ગાત્રમે જો હે શીર પ્રધાન,—ભોજન,
વાકુ છુપાકે હોતા હે બે ઇમાન—ભોજન૦ ૩
મુજકુ પીડત ક્ષુધાગ્ની તંન,—ભોજન,
શ્રાપ દેકે કરતા હું ગમંન—ભોજન૦ ૪

(જોગી અતીશય ક્રોધાયમાન થઈ જવા માંડે ત્યારે રાજા)

રાગ માહાડ.

રાજા—બીનતી કરૂં મે આજ રે જોગી માનોને માહારાજ. ટેક.
આપ દયા કે શીન્ધુ દેવા, મૂઢ મતી હમ રંક,
કૃપાધના હે સ્વામી રાજા, માફ કરો હમ વંક રે—જોગી ૧
સત્ય રખનકે કારને રે, કીયા પુત્રકા નાશ,
શીર કમલકા કામ નહીં હે, પુરૂં અબી મે આશ રે—જોગી ૨
આશનપે બીરાજીયેરે, યોગેશ્વર મહંત,
હસ્ત જોડને શીશ નમાકે, બીનતી આજ કરંતરે—જોગી ૩

(સ્તુતી શ્રવણ કરી યોગી આસન પર બેસે છે બાદ રાજા રાણીને કહે છે.)

રાગ રેખ્તો.

રાજા—હે પ્રીયા તું જલ્દી જા લેઆવ શીર આજ,
યોગીરાજ કે'વે ભિસ્માશીક કરના કાજ—હે પ્રીયા૦ ૧

(રાજાના કહેવાથી રાણી અંદર જઇ શીર કમળ લાવી કહે છે.)

રાગ સદર.

રાણી—લાઇ હું મે શીરકમલ દેખો યોગીરાજ,
ફરમાવો આપ ઉસ્માશીક આજ કરૂં કાજ—લાઇ હું૦ ૧

(શીરકમળ જોઇને અતીથી રાજા રાણીને કહે છે.)

કલ્યાણની ગજલ.

"સુણ હમારા તંન, જે ભરતના રતંન એ રાહ."

જોગી—મૈ કહેતાહું રાજંન, તુમ સુનલો ધરકે મંન,
બેર બેર કયા કહું ક્ષુધાગ્ની પીડત તંન—મૈ કહેતા૦ ટેક.
પ્રીતી ધરકે મંન, કરો શીશકુ ખડંન,
મંગલ મંગલ ગીત ગાઓ સુખશે રાજંન—મૈ કહેતા૦ ૧
ઝરેગા નીર નયંન, શો કરૂં મે ના ભોજંન,
તું ઔર તેરી રાની મીલકે ખાંડદો રાજંન—મૈ કહેતા૦ ૨

(યોગીનું વચન સાંભળી રાજા રાણી દુઃખી થાય છે પરંતુ સત્ય પર વીચાર કરી તે શીર કમળ ખાંડવા માંડયું તે વખતે મંગળ ગીત.)

ધોળ.

'રાધા વર કેશવ કાનુડો. એ રાહ."

રાજા રાણી—શીવ શંકર હર હર બીશધારી,
દુઃખ હરન કરન સુખકારી રે—શીવ શંકર૦ ટેક.
આજ મહેલ પધારી મારા યોગી, કીયા આનંદ અતી સુખકારીરે.
શીવ૦ ૧

બેટા ચીલીયા ઊદર મેરા ધન્ય કીયા, ગયા ચરન શરન ત્રીપુરારીરે.
શીવ૦ ૨
જાન જાયશે સત ચુકનાં નાહીં, કહેવે એદ પુરાન પુકારીરે. શી૦ ૩

(શીર કમલ ખાંડી તૈયાર કર્યું પછી રાણી અંદર જઇ પકવી લાવીને યોગીની આગળ મૂકયું; અને ભોજન કરવા કહ્યું તે વખત જોગી.)

"તારો શુતો શીંહ નીસંક, જગાદે શીંહની. એ રાહ"

જોગી—રાજા મુખશેં જલ્દી કહેદે, કયા બીચારહૈ. ટેક.
શુનલે હે શતવાદી રાજા, કહેતાહું મે બચંન,
મેરી શંગમે બૈઠકે દોનો, કરલો તુમ ભોજંન—રાજા૦ ૧
રાજા રાણી—શત્ય રખનકુ આજ કીયાહે, પુત્ર શીર છેદંન,
ખાંડકે મદ્દી પકાઇહે આજે, કરતા હમ ભોજંન—જોગી૦
તોડી નાહી તુટેરે, આજ્ઞા આપકી. ૧

રાણીએ ત્રણ થાળ પીરસ્યા અને ત્રણે જમવા બેઠા તે વખત આશ્ચર્ય પામી એકદંમ ઊઠી જોગી કહેવા લાગ્યો કે.)

રાગ કલ્યાણ.

જોગી—તું સુનલે રાજંન, મે કરતાહું ગમંન.
ભોજન ના કરૂંબે રાજા અબ તેરે ભુવંન—તું૦ ટેક.
ભોજંન નાહીં કરૂંબે રાજા, દીલ્મે દેખ બીચાર,
બીના પુત્રશેં નર નારીકા, સ્વર્ગે ના અધીકાર—તું સુનલે૦ ૧
બીના પુત્રશેં નર નારીકા, દેખત નાકો મુખ,
સો ભોજન મે કૈશે કરૂંગા, મત ધર દીલમે દુખ—તું સુનલે૦ ૨
જૈસે ડોલા બીન નેન હો રાજા, દીપ બીના સદંન,
ચંદ્ર બીના નીશાહે જૈસી, સુર્ય બીનાહે દંન—તું સુનલે૦ ૩
પુત્ર બીના તૈસા નર નારી, દેખ બીચારી મંન,
ક્ષુધાગ્ની પીડતહે તંનકુ, કરતાહું મે ગમંન—તું સુનલે૦ ૪

(જોગીનું વચન સાંભળતાં રાજા રાણી મુર્છા ખાઇ પૃથ્વી પર પડે છે. જોગી પણ આશનથી ઊઠી દુર જઇ શું થાય છે તે જુએ છે બાદ શ્રિયાલ રાજા મુર્છાથી સાવધ થઈ અતી આક્રંદ કરી બોલે છે કે—)

લાવણી.

"મેરી અબળાકી ઇતની અરજહે, સુન ગોપીચંદરે ભાઇ. એ રાહ"

રાજા—હે જગપાલક નાથ દયાલુ, ધ્યાન ધરતહું મૈ તેરા,
કૌન તેરા બીન સાહે કરેગા, તું તો હૈ વાલી મેરા. ૧
બહુત અતીથી આયા દ્વારપે, વો સબકુ શંતોષ કીયા,
આજ અતીથી આયા મહેલકુ, બાલ મટ્ટી ઉને મંગ લીયા. ૨
સત્ય ટેક રખનેકી ખાતર, ચીલીયા બાલ કા જાન લીયા,
શીશ ખાંડકે મટ્ટી પકાકે, જોગીકે સ્વાધીન કીયા. ૩
પુત્ર નહીં અબ હુવા વાંઝીયા, ઐશા જોગીને દોશ દીયા,
ગયા બાલ ઓર સત્ય જાયગા, જોગીને ભોજન નાહીં કીયા.૪
દયા સીન્ધુ દુખ ભજંન દેવા, ભગ્તપાલ તું કરદે મયા,
શંકટ આ અબ શીર પડાહે, અલખ નીરંજન કરો દયા. ૫

(રાણી મુર્છાથી ઊઠી અતી વીલાપ કરે છે.)

"જનની જીવોરે ગોપીચંદની. એ રાહ"

રાણી—કરૂના કરોને હે શંકરા, ભોલાહર ઊમાનાથજી,
ભવ સમુદ્ર મૈ ડુબતાં, પ્રીતે ધરલે તું હાથજી—કરૂના૦ ટેક.
નીર્દય હોકે પુત્રકા, કીયા શીર છેદનજી,
માત તાત દો મીલકે, કીયા શીરકુ ખંડનજી—કરૂના૦ ૧
મટ્ટી પકાઇ પુત્રકી, યોગીરાજકે કાજજી,
ભોજન કીયા નાહીં યોગીને, જાવેગા સત આજજી—કરૂના૦ ૨
બાલ હત્યા હુઇ શીરપે, લગા શીરપે કલંકજી,
જોગી રીશાકે જાતહેં, ક્યા હમેરા હે વંકજી—કરૂના૦ ૩

વિર અબ મૈ કૈસેં ધરૂં, ગયા બાલ રતંનજી,
દાવાનલ દીલ હોત હૈ, ઝુરતહૈં નયંનજી—કરૂના૦ ૪
ચર્ચા ચલેગી જગતમે, મૈયાને મારા બાલજી,
કરલે શાહે સત્ય રાખકે, તુંતો હે જગતપાલજી—કરૂના૦ ૫
શન્મતિ દેદે કૃપાધના, જીસ્સે રહેવે સત્યજી,
જોગી રીઝેગા દીલમેં, એશી દે હમકુ મતજી—કરૂના૦ ૬

(રાણીને કાંઇક જ્ઞાનનો ભાસ થાય છે તેથી રાજાને કહે છે કે મારા ઊદરમાં ગર્ભ છે, માટે હવે કલંક નથી. વળી આવી પ્રાણુ જતાં લગી સત્ય ટેક જુએ એવા કવચીત. માટે એ કોઇક દેવ હોય એમ લાગે છે. તેથી હવે જોગીની પ્રાર્થના કરવી. એમ ધારી રાજા રાણી જોગીની સ્તુતી કરે છે.)

રાગ—પીલુ—તાલ—લાવણી.

"રાજા હમશેં હસ બોલો, ચાલો મહેલા માહીં. એ રાહ"

રાજા રાણી—જોગી હમપે કૃપા કરો રે, કલંક દીયો નાહીં. ટેક.
કરો કૃપા કરૂણાળુ જોગી, બીનતી કરીએ અપાર,
દુ:ખમે ફસેલીહે આ ધેનુ, કૌન નીકાલે બાહાર;
ઝુલ.
આપહો દીનકે દાતા, હમેરા હો પીતુ માતા,
કરદો સુખ સાતા, ધ્યાન હમ ધરત તુમારા વે જોગી. ૧

શત્ય ટેક રખનેકી ખાતર, કીયા બાલકા નાશ,
શીર ખાંડકે મદી પકાઈ, પુરન હુઇ ના આશ;
ઝુલ.
વંઝાકા કલંક લગાયા, ભોજંન આપે ના પાયા,
સત્ય જાયગા આજ, બાંક ક્યાહેજી હુમારાવે—જોગી૦ ૨

રાણી—હાથ જોડકે કરૂંમે બીનતી, સુનીયે જોગીરાજ,

સત્ય બચન વદતીહું આજે, કૃપા કરો માહારાજ;

ઝુલ.

ગર્ભહે મેરા ઊદરમે, દયા તુમ ધારો દીલમે.
કરલો આપ ભોજંન, સબી દુખ જાવે હમેરાવે—જોગી૦ ૩

જોગી—રાની ભોજંન નાહીં કરૂં રે, વંઝા તું બઇ. ટેક.
ગર્ભ ગર્ભ અબ તું મત કર રાની, કરતી કાયકુ ફંદ,
મે કયા જાનું ગર્ભ ઊદરમે, મત કરનાં આક્રંદ;

ઝુલ.

બચનહે જુઠા તેરા, સચહે કહના મેરા,
કરૂં મે ના ભોજંન, કહ્યા ના માનુ તુમારા વે—રાની૦

રાણી—જુઠ બચન મે ના વદતીહું, ના કરતી મે ફંદ,
ભોજંન પાવો દુખ મીટાવો, ફેલાદો આનંદ;

ઝુલ.

કલેજા ખોલ દીખાવું, ગર્ભ મે તુમકુ બતાવું,
માનો જોગીરાજ, કહેનાહે સચ હમેરા વે—જોગી૦

જોગી—ખોલ બતાદે તેરા કલેજો, સત્ય હોવે જો આજ,
ગર્ભ બતાદે આજહી તેરા, તો મે જાનું સાચ;

ઝુલ.

ફીર મે ભોજન પાવું, ખુશી હોકે મે જાઊં,
હોવેગા આનંદ, શંકટ શબ મીટે તુમારા વે—રાની૦

(રાણી જોગીની પ્રાર્થના કરે છે છતાં જોગી માનતો નથી બાદ રાણી પોતાની દાસીને કહે છે.)

ગજલ (ઇંદ્ર સભાની ઢબની.)

રાણી—દાસી જલ્દી જાકે આજ લા મેરી કટાર,
કલેજા ખોલકે દેખાવું, ગર્ભ મે આ વાર. ૧

(અંદર જઇ દાસી કટાર લાવી રાણીને આપે છે. રાણી શંકરનું ધ્યાન ધરી કટાર પોતાના પેટમાં ભોંકવા જાય છે તેજ

વખત જોગી એકદમ રાણીના હાથ પકડી કહે છે કે, તમારી અથાત ભક્તી જોઇ હું અતી પ્રસન્ન થયો છું. કૈલાશનીવાશી શંકર તેજ હું છું. હવે હું પ્રસન્ન થઇ તમને દર્શન આપું છું (દર્શણ આપ્યા બાદ શંકર કહે છે.)

લાવણી.

"બજાતા બનશી રે નીત કરે ધટા. એ રાહ."

શંકર—હુવાહું ખુશી (૨) દેખ તેરી શકતી,
સચ્ચી સત્યકી ભગ્તી, હુઇહે ત્રમી,
હુઇહે ત્રમી. (૨) દેખ તેરા તંનમે,
કયા ઇચ્છા હૈ મંનમે, આજ તુમ મંગો,
આજ તુમ મંગો (૨) મુખશેં ઉચ્ચારી,
પ્રીતી દીલમૈ ધારી૦ પ્રસંન મે હુવા,
પ્રસંન મે હુવા. (૨) દેખ તેરી શકતી. સચ્ચી સત્યકી ૧

(શંકરના કહેવાથી શ્રિયાલ રાજા પોતાની ઇચ્છા જણાવેછે.)

સીતાના મહીનાનો રાગ.

"પ્રભુ કેમ કરૂંને કયાં જાઉં નથી કાંઇ સુઝતું. એ રાહ"

રાજા—ચંદ્ર મૌલી ત્રીલોચન નાથ, શ્રાંગી પશુપત ધરા,
કર્પૂર ગૌરવ શીવ શાંબ, કૃપાલુ મહેશ્વરા.
જટા જુથમે સોહત ગંગ, અંગ ભસ્મ ધરા,
ભગ્તવત્સલ દીન દયાલ, વીશ્વંભર વીખધરા. ૧
દીયા દર્સન દિનકુ આજ, મેહેર કર ઇશ્વરા,
સત્ય ટેક રખી મહારાજ, પ્રભુ પરમેશ્વરા. ૨
કરૂં નમન ચરન બેર બેર, સ્તવું કરૂના કરા,
નત્ર સહીત દીયો ઊદ્ધાર, સુજે ગૌરી વરા. ૪

(શંકર પ્રસંન થઈ વરદાન આપે છે, બાદ રાજા રાણી તથા શંકર ભોજંન કરવા બેશે છે તે વખત શંકર રાણીને કહે છે કે, માત પીતાએ પુત્ર વીના ભોજંન કરવું નહીં માટે તારા

પુત્રને પોકાર. શંકરની આજ્ઞાથી રાણી પુત્રને પોકારે છે. શંકર કૃપાએ બાહારથી પુત્ર પ્રવેશ કરી કહે છે કે.)

ગજલ.

"એક અનુભવીને એટલું, આનંદમાં રહેવું રે. એ રાહ"

ચીલીયો—કૃપાધના સ્વીકારો મે, પ્રનામ કરતાહું,
ચરન કમલપે સદા મે, લીન હોતાહું.—કૃપા૰ ટેક
મૂઢ મતી અજ્ઞાન બાળ, સ્તવન કરતાહું,
પીતાજી આપ ચરનપે મે શીશ ધરતહું—કૃપા૰ ૧
મૈયા તેરા મે બેર બેર સ્તવન કરતહું,
ધુર્જટીકા ધ્યાન સદા રદય ધરતહુ—કૃપા૰ ૨
આનંદ ભસ્મ સારા અંગપે છવાઇહૈ,
ઊમાપતીકા ધ્યાન જ્ઞાન સુખદાઇહૈ—કૃપા૰ ૩
મૈયા મુજે પોકાર આજ કાયકુ કીયા,
આનંદપુરીમે મીત્ર સાથ રમત કર રહ્યા—કૃપા૰ ૪
(સર્વને નમન કરે છે. બાદ સર્વે ભોજન કરે છે. પછી

શંકર જાય છે તે વખતે શ્રિયાલ રાજા પ્રાર્થના કરે છે.)

રાગ હોરી.

રાજા—આજ હુઈ ખુબ મેહેર, ઊમાપતીનાથ તીહારી, હે બલી-
હારી. ટેક.
સચ્ચીદાનંદ સગુન સુમુર્તી, દેખકે હુઇ દીલ લહેર—ઊમાપતી ૧
અપુત્ર પનાકે કલંક નીવારે, રખીહે સત્યકી ટેક—ઊમાપતી ૨
કર્પુર ગૌરવ ભક્ત ઊધારન, નમન કરૂં બેર બેર—ઊમાપતી ૩
બાલ ઊગારે દુઃખ નીવારે, કરૂં મે તુમારી શેવ—ઊમાપતી ૪
(શંકર જાય છે. બાદ રાજા રાણી પુત્રને રાજ સોંપી સ્વર્ગે જાય છે.)

શ્રિયાલ ચાંગુણાં સત્વ દર્સન નાટકના ગાયન સમાપ્ત.

સૌ પાત્રો સાથે.

રાગ કલ્યાણ.

પાત્રો—શુણો સભાના જન, કરીએ હમે ગમન,
શ્રિયાલ રાય સત્ય ખેલનું કરી કથન. ટેક.
ધન્ય ધન્ય છે શ્રિયાલ રાજા, ધન્ય ચાંગુણાં નાર,
ધન્ય ધન્ય છે બાળક ચીલીયો, જ્ઞાની ગુણ ભંડાર—સુણો૦ ૧
નારદ મુનીએ શીવ સભામાં, કર્યું સત્ય કથન,
સત્ય નીરખવા મહેશ આવ્યા, શ્રિયાળને ભુવન—સુણો૦ ૨
જેણે જન્મ આપ્યો નીજ ઉદરે, તેણે છેદ્યું શીશ,
સતની અંતે પ્રસંન થયા છે, ઊમાનાથ શ્રીઈશ—સુણો૦ ૩
પુત્ર ગયોને પ્રાણ જતાં પણ, રાખી સતની ટેક,
પ્રજા સહીત ઉદ્ધાર પામીયો, જુઓ એહનો નેક—સુણો૦ ૪
વીસ્વામીત્ર કરી પરીક્ષા, હરીશ્ચંદ્ર જે રાજ,
કરી ચાકરી ડોંબ દ્વારમાં, સત્ય સાચવવા કાજ—સુણો૦ ૫
ધ્રુ, અમરીખ, પ્રહલાદ, સુધનવા, ચંદ્રહાસ્ય જે રાય,
સત કારણ વંન વેઠ્યું પાંડવે, જુઓ પુરાણો માંય—સુણો૦ ૬
સત્તે બોલો સત્તે ચાલો કરો સત્ય વહેવાર,
સત છોડે પત જાય સર્વેની સત્ય સારમાં સાર—સુણો૦ ૭
દેશી જનો વીચારી દીલમાં તજો પાપનો ભાગ,
કામ, ક્રોધ, મદ, મોહને છોડી પકડો સતનો માગ—સુણો૦ ૮
"હીન્દુ ધર્મ જ્ઞાનવર્ધક" વીનવે વારંવાર,
ભર્તભુમીના આર્ય જનો સૌ ચઢો સત્યની વા'ર—સુણો૦ ૯

સમાપ્ત.

"વિદ્યા માહાત્મ્ય."

આ નામનું પુસ્તક થોડા દિવસમાં મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનું છે. એ પુસ્તક કવિતામાં અલંકાર યુક્ત બનાવવામાં આવ્યું છે. હું ખાત્રીથી કહી શકું છું કે એ પુસ્તક હાલ જે છિપરીમાં પુસ્તકો નીકળે છે તેના જેવું નથી. મારૂં કહેવું સત્ય છે કે નહીં તેની પરિક્ષા વાંચક વર્ગને કરવી હોય તો એ પુસ્તકના ગ્રાહક થઇ એક વાર વાંચવાથી થશે. ગ્રાહક થનારે નીચે સરનામે ઠેકાણે પોતાનું નામ ઠામ શુદ્ધ અક્ષરે લખી જણાવવું. અગાઉથી થનારા ગ્રાહકો પાસેથી રૂ૦ ૦—૧—૬ લેવામાં આવશે. પાછળથી થનાર પાસે ૦—૨—૦ લેવામાં આવશે.

વીઠ્ઠલદાસ વનમાળીદાસ

વાલોડ જીલ્લે સુરત.

જાહેર ખબર.

આ ઓપેરા નીચે લખેલે ઠેકાણેથી મળશે. માટે જેઓ સાહેબોને જોઈતો હોય તેમણે રોકડી કીમતે મંગાવી લેવો. જથાબંધ મંગાવનારને દશ નકલે એક એ પ્રમાણે કમીશન તરીકે આપવામાં આવશે. કીમત ફક્ત બેજ આના રાખી છે.

વાલોડ—ગ્રંથ કર્તા પાસેથી.

સુરત—દેશાઇ મંછારામ અંબાશંકર. મુ૦ વાડી-ફળીઆની પગથીઆ શેરીને નાકે મહાકાળી માતાના મંદીર આગળ.

સ્વસ્થાન ધરમપુર—દેશાઇ કેશવરામ મયાશંકર.

સ્વસ્થાન વાંસદા—દેશાઇ ઇચ્છારામ રઘુનાથજી.

સોનગઢ તથા નવસારી—દેશાઇ ગીરજાશંકર ભા-ણાશંકર.

વડોદરા—ગૌરીશંકર તુળજારામ ભાજીવાડા શ-માડીપોળ.

આ શીવાય થોડી મુદતમાં મારા તરફથી **અ-દાલશાકુંતલ** નાટકનો ઓપેરા તથા **નાગ દ-મણ, સીતા હરણ** અને **કૃષ્ણ બાળ ચરીત્ર** ના ઓપેરા ભિન્ન ભિન્ન રાગોમાં બહાર પડશે. માટે ગ્રાહકોએ તાકીદથી નામ નોંધાવવાં.

બાલુકલાલ લક્ષ્મીદાસ
ગ્રંથ કર્તા.